

Людина споконвічна

Богдан Жолдак

Війнув осінній вітер і викотив порожні одеколонні пляшечки. Цей звук вивів Сашка із задуми – помітив, що вже вечір, а сам стоїть чомусь посеред Тарасівської вулиці. Він здивувався з цього, бо здалося йому, наче він щойно вийшов із Академії наук. Куди його, молодого й невідомого науковця, було викликано конфіденційно. Де після довгих, анкетного типу запитань, запропонували відвідати минуле. Сашко здивувався, що комісія подумала навіть: перелякався, й довго заохочувала його погодитися, закликаючи до наукового обов'язку й інших обов'язків, налягаючи на те, що здоров'я й психіка в нього виявилися найміцнішими з усієї археологічної братії ("не п'є"), тематика його досліджень збігається з діапазоном теперішньої машини часу ("палеоліт") й відсутня упередженість до такої можливості ("писав аматорські фантастичні оповідання").

Серце йому обтислося. І він щосили закивав головою, що згоден. Потім спромігся сказати про це й словами. Не сказав лише одного – що й життя б охоче віддав, аби хоч одним оком зазирнути в ту машину часу й побачити те, що по крихті вишкрябував, намагаючись робити висновки з одноманітного й ріденького археологічного матеріалу.

– ... ця машина працює, не переносючи предмет з одного часу в інший, – пояснював референт, – а зміщуючи всі часи воєдино. Зрозуміли?

Сашко щосили закивав головою, але не надто переконливо.

– Словом: суть часу і його плинності полягає в тому, що точка існує в певному проміжку його і водночас її там уже немає. Все наше завдання зводиться до того, щоб цю точку максимально розширити. – Референт зазирнув Сашкові в очі, але, окрім згоди, ніякого розуміння там не знайшов. – Бачте, існування в одній точці минулого, теперішнього й майбутнього – ось принцип роботи цієї машини. Таким чином, одна така точка здатна змоделювати цілу вічність. Вічність, бачте, сама по собі не послідовна, як ми часом намагаємося охопити її розумом. Ми вважаємо, що вона така велика-велика, що аж вічна. Ну, це така властивість притаманна людині: усвідомлювати все послідовно, по черзі, по порядку, переходячи від одного пункту до іншого. А сумістити цілу вічність в одній точці буття людина не здатна. Однак на це здатна машина. Ось ця.

Перше, що його здивувало, коли він із тієї машини вийшов, що пейзаж навколо аніскілечки не змінився. Відтоді, як дев'ятсот тисяч років по тому він провадитиме тут археологічні розкопки.

Тобто зміни в ландшафті деякі є, варто лише уважніше придивитися: наприклад, Чорна гора видається трошки гострішою. Ріка – повноводніша, ліс вищий. Але то все дрібниці, – головне захід сонця такий же самісінько, як і ті, якими любляв милуватися, одходячи для цього подалі від археологічного табору. Тим-то він і не відчув себе самотнім посеред цієї урочисто-застиглої природи: синьо-високі пагорби, стрімко-

зелена ріка, широко-прозоре небо.

І хоча він відчув, що з'ява його не пройшла повз увагу автохтонів, селище яких він розкопував он на тій горі, тривоги не було. Чому? Сашко шукав слова: тут було затишно.

Колись таке відчуття спіткало його, коли увійшов до глиняної хатки в музеї народної архітектури. Став як укопаний. Що не хотів ніяк звідти йти, доки не збагнув, чому: хотілося там залишитися.

Згодом, аналізуючи ту дивну мить, прийшов до висновку, що то було через глиняні стіни, солом'яну стріху, дерев'яні крокви – вони не тиснули. Таке було відчуття, наче він довго не знав перепочинку і оце лише здобув.

Намилувавшись заходом, Сашко вирішив вечеряти. Зачерпнув похідним казанком з ріки, поставив його на камені. Вийняв із рюкзака крупу, сірники й почав шукати паліччя на березі, коли почув позаду кроки. Не обережні які чи, навпаки, рішучі, а такі, наче сусід ішов до сусіда в гості.

Підходив такий собі звичайнісінький, сказати б, дядечко. Навіть одяга не видавалася дивною – накидка з тонкої шкіри, підперезана зграбно, сиділа на ньому привабливіше, аніж би якась кухвайка чи бушлат. Підійшов і глянув на Сашка так же безжурно, як той щойно дивився на захід.

Кахикнувши, почав говорити словами, які були всі майже зрозумілі, лише Сашко ніяк не міг втрапити в мову, аби перейти ту межу. Доки незнайомиць не торкнувся його плеча. Слова були простіші, але інтонації – навпаки. Сашкові навіть здалося, що дядечко здатен варіювати одною тридцять другою тону.

Сашко теж почав говорити, намагаючись налягати на мелодіку. Знав, що настане мить, коли той почне розуміти – хотілося, щоб незнайомиць осягнув мовлення без дотику. Пригадалося: Сашко увімкнув був приймача, втрапивши на португальську хвилю, однак кілька перших фраз Сашко зрозумів тоді одразу, доки не з'ясував, що то звучить чужа мова. І – пропало!

Тепер він був певен, що не пропаде, якщо вже почалося. Лише треба гомоніти, а не говорити. Якби тоді Сашко не уникав щосили складних слів, то подумав би про гіпноконтакт, телепатію і т. д. Коли все розуміється й так, само по собі, а слова – це просто привід для такого розуміння, наче той дотик долоні.

Спочатку про погоду, про осінь, яка цього року лагідна, про рибу, яка цього року слухняна. Про звірину – яка не дуже. Подалася до чужих племен, туди, де починається ріка. Сашко лише допустився помилки – спробував пригадати дослідження первісних культур і завернути на тотеми-однак вмиг втратив розуміння мови. Довелося повертати назад: про плем'я, яке живе у верхів'ї – колись це був один рід, однак з часом утворилося їх три, розійшовшись униз по річці. І ще раз мало так не сталося – коли він згадав про магнітофон, який фіксує цю розмову й ні дідька ніхто з того запису не збагне. Однак, навчений, швиденько навернувся знову на русло бесіди. Розповів, що риба взагалі втратила послух, що у звірів там, звідкіля він прийшов, взагалі ніхто послуху не питає – ловлять, розплodжують і поїдають. А щоб не пішла до чужих племен

- огороджують її назавжди, а трави збирають і носять їм на годівлю. На що дядечко засміявся, наче дитина, - так його розважила ідея носити зрізану траву.

Часом Сашкові здавалося, що він підсміюється і з нього - особливо коли той краєчком ока зневажливо зиркав на одержу прибульця - значно гіршу, аніж його, натуральну, з м'якенької, виквашеної шкіри. Тобто:

Сашко не мав аніякої переваги над ним, як би то годилося цивілізованій людині. Мало того - коли б не навпаки. Однак у місцевого вистачало такту оминати таку можливість і терпляче наворачтатися на усталене мовлення, підтримуване лише йому знаним способом. Сашко вже усвідомив, чому тварини такого слухатимуться. І плазуні, й птахи. От ріка, напевне, ні. Хоча, хто знає, може, той через тактовність не виявляє усіх, сказати б, талантів.

- Звідкіля у вас такі таланти?

- Як це "звідкіля"? Завжди.

Тут би спитати, звідкіля це завжди, так Сашко чомусь пригадав референта з його просторікуванням про оте "завжди" й почав обходити тему подалі.

- Ну, оте, що ви вмієте усе, воно ж не зразу було.

- Чому не зразу?

- Ну, скажімо, коли людина ще - маленька, немічна, вона ж нічого не вміє - зовсім нічого, а потім потроху вміти починає. Звідкіля таке уміння починається?

- Од радості.

- Он воно як. А радість де у вас береться?

- Збираємося, тоді й починається. Чим більше нас збирається, тим її більше. А діти - завжди поруч. От вони й починають уміти.

Однак Сашка цікавила не педагогічна проблема, його вразило те, що місцевий говорить про радість, як про цілком конкретну річ. Те, що для Сашка особисто стало надто абстрактним, мало того, лише теоретично можливим.

- Примножуючи радість, людина вчиться.

- Чому саме? Чому вона може навчитися?

- Радіти.

Як не намагався Сашко дійти причини тієї радості, йому не сказали нічого. З'ясував він лише, що радість можна почати й посилити, спеціально для цього зібравшись. На свято, сказати б. Що кожен перебуває або намагається перебувати в стані свята, а якщо втрачає його, то всі збираються і наворачтають його знову. Що це свято розвиває людину, виховує її і "веде".

- А коли в людини нема можливості зійтися з іншими, де ж тоді брати радість?

- Як де? - щиро здивувався дядечко. - А оно бачиш, скільки її.

І вказав на західне небо. Потім на узлісся, що видихало денне тепло. На перші зорі, які поставали з темного крайнеба. І знову Сашкові здалося, що той тамує посмішку.

- Оно вода, - сказав він. - Ти ж подивися, яка вода.

Сашко глянув на воду і замовк. Нарешті він, археолог, збагнув, що людина селилася тільки в найгарніших місцях. Те, що здавалося йому раніше чистою

випадковістю, перетворилося на аксіому. Колись він сміявся з німців, які приїздили шукати якесь місто, зазначене в їхніх піснях. Оснащені найновішою технікою, яка нашим науковцям і не снилася, вони три сезони впадали у розпач, бо ніяк не могли розшукати поселення. Доки двоє наших не вилізли на дерево, яке росло вище за інші, й звідти, оглянувши ландшафт, подумали: ну де б тут могла оселитися людина? І, нагледівши гарну місцинку, рушили туди й з першого разу влучили лопатою в культурний шар.

Тоді це Сашкові видалося просто курйозом. Бо він звик, що людина будує собі житло в найнепридатніших для цього місцях. А в найгарніших місцях зводить промислові об'єкти. Ті, хто це робить, також, певно, керуються категорією краси. Хоча в такому забігові Сашкові все частіше вбачалася якась інша, похмура логіка. Усі найгарніші місця, які змалку знав Сашко, були розриті, а потім забетоновані. Таке співпадіння...

- Це не збіг, - почув Сашко.

Він зиркнув на співрозмовника, однак той дивився на ріку й говорити не хотів. Певно, стомився від попередньої розмови і тепер споглядав воду.

"Набирається, - подумав Сашко, - краси".

Він розумів, чому колись не міг вийти з глиняної хатки. Там ніде не було металу, цегли, бетону.

"Жити без дротів над головою". Ці атавістичні думки тішили його, а радше - веселили, ба ні - смішили. Бо ніхто ніколи ті дроти не познімає, а лише навпаки - щодня їх збільшуватиметься.

- Чому? - долинуло до нього.

"Тому", - відповів подумки Сашко й нічого кращого придумати не зміг. Бо пояснити людині, яка живе поза часовими змінами й уявленнями, що таке прогрес...

- Людина прагне змін, - заговорив дядечко. - Однак у собі вони зовсім непомітні. А от навколо - помітні надто. Тому людина й міняє все навколо себе.

- А їй од того здається, що змінюється вона?

- Ні, не здається. Вона таки міняється. Вона не хоче бути одразу усіяка. Їй хочеться бути якоюсь визначеною.

"От і референт таке ж саме казав", - пригадалося Сашкові. І він одвернувся од ріки.

Там буде кар'єр над річкою, яку згодом назвуть Тисою. Цей кар'єр з часом з'їсть гору, роздрібнивши її на щебінку, якою моститимуть залізничні колії по всій країні. Наче на землі не існувало ніякого іншого андезитового пагорба. Може, й існував. Але - не такий гарний. А потім Сашкові пролетіло в голові щось таке, що йому й не захотілося вичленовувати в думку: що уся та радість, здобута цими, яких зватимуть автохтонами, наче той великий пагорб, буде дрібнитися протягом усіх наступних поколінь - і отак її вистачить на довгі тисячоліття.

Сашкові враз стало сумно.

Він би мусив сумувати за тим далеким світом, який він покинув, а він сумував за цим, що, здавалося, віддалявся немов оте світло за видноколом, - з багряного

переливаючись на синє. Однак нічого тут не вдієш – людина мусить опановувати все, що навколо неї лежить, і ніякого іншого в неї шляху нема. Так її "веде".

- Навіщо так? – одірвався од ріки дядечко.

- Ну як – навіщо? Ну от, взяти, наприклад, вогонь. Ви ж ним користуєтесь?

- Ні.

- Не вмієте?

- Що там уміти. У нас є сонце. Навіщо, маючи його, дмухати на жарини? – зітхнув місцевий.

- А вночі? А взимку? Зігрітися ж треба?

- Бач, зігрітися. Мені зовсім не потрібен вогонь, аби стало жарко, – усміхнувся той трохи, як здалося Сашкові, зверхньо.

- А зварити що – як же без вогню? – Сашко кивнув на казанка, який стояв на двох каменях.

- Зварити, – видихнув той, і посмішка враз зійшла йому з лиця.

І він з такою зненавидістю вперся поглядом в металевий казанок, що вода в ньому закипіла вмить.